

Enric Lluch, el mestre

Pilar Benejam i Arguimbau

Catedràtica de Didàctica de les Ciències Socials, jubilada
Universitat Autònoma de Barcelona

Recepció: abril de 2014
Acceptació: abril de 2014

Resum

L'article revisa les aportacions del geògraf Enric Lluch i Martín (Barcelona, 1928-2012) a la renovació pedagògica de Catalunya, tot parant un esment especial a la pròpia formació de l'autor, a la seva dedicació primerenca a l'educació dels infants, a la contribució cabdal que va fer a la configuració del moviment de renovació pedagògica i a la formació dels mestres, així com a la seva llarga dedicació a la docència universitària en el camp de la geografia. El treball ha estat confegit a partir de les declaracions del propi autor estudiat i dels testimonis de persones que el conegueren com a alumnes o que foren col·laboradors seus en les tasques pedagògiques. Bona part d'aquests testimonis són inèdits i han estat aplegats especialment per confeccionar el present treball.

Paraules clau: Enric Lluch; geografia; didàctica; renovació pedagògica.

Resumen. *Enric Lluch, el maestro*

El artículo revisa las aportaciones del geógrafo Enric Lluch i Martín (Barcelona, 1928-2012) a la renovación pedagógica de Cataluña, prestando especial atención a la propia formación del autor, a su temprana dedicación a la educación primaria, a su contribución sustancial a la configuración del movimiento de renovación pedagógica y a la formación de los maestros, así como a su larga dedicación a la docencia universitaria en el campo de la geografía. El trabajo ha sido confeccionado a partir de las declaraciones del propio autor estudiado y de los testimonios de quienes fueron sus alumnos o sus colaboradores en las tareas pedagógicas. Buena parte de estos testimonios son inéditos y han sido reunidos especialmente para confeccionar el presente trabajo.

Palabras clave: Enric Lluch; geografía; didáctica; renovación pedagógica.

Résumé. *Enric Lluch, le maître*

L'article passe en revue la contribution du géographe Enric Lluch i Martín (Barcelone, 1928-2012) à la rénovation pédagogique en Catalogne, en portant une attention particulière à l'éducation de l'auteur, à son engagement précoce dans l'enseignement primaire, à son importante contribution à la configuration du mouvement de réforme et de formation des enseignants de l'éducation, ainsi qu'à son engagement de longue date dans l'enseignement universitaire dans le domaine de la géographie. Le travail a été réalisé à partir des déclarations d'Enric Lluch lui-même et des témoignages de ceux qui ont été ses élèves ou collègues au cours d'activités d'enseignement. Beaucoup de ces témoignages sont inédits et ont été spécialement recueillis pour ce travail.

Mots-clés: Enric Lluch; Géographie; Didactique; Rénovation pédagogique.

Abstract. *Enric Lluch, the teacher*

The article reviews the contributions of geographer Enric Lluch i Martín (Barcelona, 1928-2012) to educational reform in Catalonia, paying special attention to the author's own training, his early dedication to the education of children, his substantial contribution to shaping the movement for educational reform and teacher training, as well as his long dedication to university teaching in Geography. The work is based on Lluch's own statements, as well as the testimonies of the people who knew him as students or colleagues in educational tasks. Many of these testimonials have not been previously published and have been collected specially for this work.

Keywords: Enric Lluch; Geography; Teaching; Pedagogical Renovation.

Sumari

1. Anys de formació. L'escolarització atípica d'un futur pedagog	3. La qüestió estratègica de la formació del professorat. L'Escola de Mestres Rosa Sensat
2. L'interès inicial per l'educació dels infants. Enric Lluch a l'escola Costa i Llobera	4. La docència universitària
	5. Un final poc feliç
	Referències bibliogràfiques

[...] des que vaig començar la meua vinculació professional amb la geografia, m'he dedicat més que res a la docència i no tant a investigar o a escriure. Personalment, em considero, abans que res, un professor de geografia. (Enric Lluch, a Tobaruela i Tort, 1999: 14)

Enric Lluch no ha escrit articles ni llibres sobre educació, tanmateix, en moltes de les iniciatives i activitats culturals i educatives de la segona meitat del segle xx a Catalunya hi ha la seva mà i la seva iniciativa. Són molts els testimonis que ho certifiquen. L'objectiu del present article és donar notícia del que Lluch ha representat en el camp de la renovació pedagògica a Catalunya, tot partint, precisament, del record de tantes vivències compartides, dels escrits de perso-

nes que el conegueren com a mestre i com a company, així com d'entrevistes i d'articles que hi fan referència¹.

1. Anys de formació. L'escolarització atípica d'un futur pedagog

Enric Lluch, nascut el 1928, va anar poc a l'escola i ho va fer de manera intermitent per raons de canvis freqüents de residència dels pares i, més tard, per problemes de salut o de seguretat durant la Guerra Civil (1936-1939). No sembla que l'escola influís gaire en la seva formació, que va ser bàsicament familiar, de carrer i fruit de moltes excursions i lectures. De fet, com ell explicà en una entrevista (Noguero, 1996), no va començar a anar a l'escola fins als 7 anys, i ho va fer als germans de la Salle, a Vilassar de Mar, on vivia la família. Tanmateix, la influència de la seva família tingué un pes segurament força superior a aquesta primera escolarització:

Jo recordo que havia après a llegir amb les lletres majúscules de *La Vanguardia*, perquè a casa tothom llegia diaris, revistes, llibres. (Lluch, a Noguero, 1996: 31)

Aquesta circumstància esdevingué encara més determinant arran de la Guerra Civil espanyola i les conseqüències que comportà, les quals trasbalsaren completament els seus estudis:

Quan va esclatar la guerra, tots vàrem anar a l'escola pública, al sistema de l'Escola Nova Unificada Catalana. Tenia 8 anys. [...] Van canviar els *hermanos* per unes senyoretes Montessori [...] Aleshores, els meus companys em van designar com a representant a l'impremta escolar [...] Era el mètode Freinet, que té com un dels treballs fer una revista que no solament s'escriu, sinó que es dibuixa i s'imprimeix a l'escola [...]. L'any 39, van tornar els *hermanos*, i vaig anar una altra vegada a una escola religiosa. Però ara absolutament espanyolitzada [...] [Els anys 40] vàrem anar a viure a Vilada. Al poble, no ni havia mestre [...] Amb un altre company, vaig rebre les primeres classes de llatí amb el vicari de la parròquia [...] Apreníem molt perquè a Vilassar érem sempre al carrer i a Vilada, als camps i als boscos. Apreníem la cultura popular i la dels pares [...]. De jove, llegia molt i de tot, encara que més del que en podríem dir lletres que no ciències [...] simplement perquè m'agradava [...] recordo l'any llarg que vàrem viure a Vilada, perquè el meu pare venia cada quinze dies carregat de llibres i, quan tornava, ja els havia llegit tots [...]. (Lluch, a Noguero, 1996: 30-31)

A causa d'aquest conjunt de circumstàncies, Enric Lluch va començar el batxillerat tard, però només va necessitar quatre anys per aprovar els set cursos establerts. Del professorat, en recorda Joan Reglà, que, de fet, va influir en el seu interès per la història. Així mateix, Lluch treballava de molt jove al taller del

1. Per sengles visions de conjunt de la trajectòria d'Enric Lluch i Martín, vegeu l'estudi introductori d'Abel Albet al recull dels seus escrits (Albet, 2007) i la semblança d'Oriol Nel-lo (2013).

pare, qui l'enfocà cap als estudis d'enginyeria tèxtil, com convenia a la petita empresa familiar, però va abandonar aquesta carrera quan només li faltava una assignatura per acabar-la. Aleshores, als 23 anys, va començar Filosofia i Lletres i se'n va llicenciar l'any 1956 amb una tesina de geografia històrica. Acabada la carrera, va ser lector de català i castellà durant un curs a la Universitat de Liverpool.

Assumpció Lissón² i Pere Darder³ el recorden en els seus anys d'estudiant universitari:

Vàrem ser companys d'estudis a la Universitat de Barcelona (1950-1955). L'Enric era més gran que nosaltres. Consideràvem que tenia més preparació i experiència i valoràvem les seves aportacions, tant teòriques com pràctiques, i els seus coneixements de la cultura i de la realitat catalanes. Recordem molt les estones de conversa en el pati de lletres amb l'Enric i altres companys com el Josep Fontana. L'Enric era valorat pels professors, tot i que era molt crític amb el món universitari que vivíem. (Assumpció Lissón i Pere Darder, testimoni escrit)

El mateix Lluch havia explicat com, en aquest context universitari, es va decidir per treballar en geografia:

[Em vaig començar a aficionar a la geografia tot] anant d'excursió amb els meus pares, però molt especialment amb un oncle meu, un germà de la meua mare, Francesc Martín i Julià, que era del centre Excursionista de Catalunya i esquiador. Ell tenia una certa formació de geògraf aficionat i abans de la guerra havia anat d'excursió amb en Pau Vila, de qui tenia llibres, que també vaig llegir [...]. [A la universitat] vaig tenir el primer contacte amb un geògraf important i professional, Salvador Llobet, de Granollers, que és la persona de qui podria dir amb més motiu que de cap altra que em va ensenyar geografia. Fins aleshores havia estat una afició. (Lluch, a Noguero, 1996: 36)

Malgrat aquesta formació atípica (o potser mercès a ella), Enric Lluch aviat va veure que l'escola era clau per propiciar el canvi polític i social necessari, i que això comportava un ensenyament basat en els principis de l'Escola Nova, que suposen: el dret de tots els infants a l'educació, una llibertat basada en el coneixement i la responsabilitat, la participació dels alumnes en la seva formació i la cooperació o el treball en equip. Aquests valors bàsics van orientar sempre el seu pensament i la seva activitat, en la qual, com veurem, la tasca pedagògica tingué una importància cabdal.

En efecte, tot seguint la tradició d'altres geògrafs, com ara Pau Vila, Enric Lluch va agermanar l'estudi de la geografia amb la funció docent: primer, va ser

2. Assumpció Lissón i Quirós (Barcelona, 1933). Llicenciada en Geografia i Història, especialista en biblioteques escolars i en literatura infantil i juvenil.
3. Pere Darder i Vidal (Torrelavit, 1933). Fundador de l'escola Costa i Llobera, fundador de l'Escola de Mestres Rosa Sensat, professor de Pedagogia de la UAB i president del Consell Escolar de Catalunya (2004-2011).

professor a l'escola Costa i Llobera; a continuació, fundador i col·laborador de l'Escola de Mestres Rosa Sensat, i, a més a més, professor universitari i orientador de tantes persones que li devem gran part dels nostres possibles encerts en el camp de l'educació i de l'ensenyament de la geografia.

2. L'interès inicial per l'educació dels infants.

Enric Lluch a l'escola Costa i Llobera

A Catalunya, al llarg dels anys quaranta no va ser possible crear cap focus important de resistència a les directrius acadèmiques del règim franquista. No fou fins a partir dels anys cinquanta quan alguns centres menys controlats pel poder —com ara les escoles privades de provada religiositat i destinades a alumnes de classes benestants— intentaren reprendre i mantenir, amb moltes dificultats, la tradició republicana i catalanista. Es tractava d'escoles renovadores, com illots de resistència. L'esforç que van fer va ser gran per intentar redescobrir el llegat històric i per utilitzar-lo com un marc i un exemple on es poguessin trobar propostes i maneres innovadores d'actuar i de pensar.

Fou en aquest context en què, l'any 1957, Pau López i Pere Darder van decidir fundar una escola renovadora com a motor moral del canvi social, material i espiritual. L'escola prengué el nom de Costa i Llobera, en homenatge al poeta mallorquí. Aviat, a aquest grup inicial, i formant part de la direcció, s'hi sumà Enric Lluch. D'aquest moment, en dona testimoni Pere Darder:

Quan es decideix començar l'escola, vàrem cridar l'Enric per formar part de la direcció i, sempre interessat a resoldre problemes concrets, va assumir la responsabilitat de l'administració i la secretaria. L'Enric era afable amb els companys (utilitzava la paraula *companys* per dirigir-se al grup, i llavors ens sorprenia) i tenia bona entesa amb els alumnes. El seu tracte amb tots era realista, assenyat, exigent, col·laborador, generós, conciliador. Va ser sempre professor de geografia de cap a peus, tant a l'aula com en l'enfocament de moltes propostes d'activitats generals del centre referents al país. Treballador infatigable, sempre ha tingut poc interès per deixar constància de la feina feta. Quan, recentment, els fundadors de Rosa Sensat vàrem escriure el llibre *La Renovació Pedagògica a Catalunya des de dins (1940-80)*, hi va participar activament, però no va voler que hi constés el seu nom. (Pere Darder, testimoni escrit)

El projecte de la nova escola partia dels records del que es va fer en temps de la República i de les lectures sobre el que havia estat l'Institut-Escola. Entenien l'educació com una qüestió d'interès social. Tanmateix, calia molta reflexió per reinventar la pràctica, molta autoformació per superar la pedagogia existent i també prudència, perquè aquest no era el tipus d'ensenyament permès. Com altres institucions educatives que maldaven per un canvi, l'escola Costa i Llobera va gaudir de les orientacions i l'assessorament de dos grans «mestres avis» del temps de la República, Alexandre Galí i Artur Martorell, com també del suport del Dr. Bofill, catedràtic de Metafísica de la UB.

Els principis que van orientar la nova escola mereixen ser esmentats, perquè Enric Lluch els va mantenir al llarg de tota la seva activitat docent. Són els següents:

- L'educació integral de la personalitat dels infants.
- La participació activa dels infants en el seu procés d'aprenentatge.
- La cooperació entre els infants enfront de la competitivitat.
- L'establiment de relació amb el medi natural i social, més que no pas amb el llibre de text.
- La formació en la llibertat cristiana, lluny del cec adoctrinament.
- El respecte i el cultiu de la llengua pròpia de cada infant i la defensa del català davant de la imposició del castellà.
- L'obertura de l'escola a infants de nivells socials diversos.
- L'escola entesa com a equip de mestres.
- La col·laboració i la participació necessàries dels pares i de la societat en general.

Enric Lluch dedicava una atenció especial a la biblioteca, on, amb molta dificultat i gràcies a la col·laboració de tots, l'Assumpció Lissón, bibliotecària, va arribar a reunir llibres de lectura i d'estudi per als mestres d'autors com ara Montessori, Piaget, Dewey, Wallon o Freinet, llibres culturals en català i llibres per a nois de totes les edats. La lectura i la biblioteca es consideraven punts clau en la vida de l'escola, per aquest motiu, es dedicaven espais de l'horari escolar a la lectura individual i també col·lectiva.

Com a professor de geografia, l'Enric va mostrar una gran estima per Pau Vila, especialment per l'obra *La fesomia geogràfica de Catalunya* (1937) i, en general, per l'obra educativa de la República. En aquesta preparació, cal sumar-hi un bon coneixement del país i l'estudi aprofundit de la geografia regional francesa, que, científicament, en aquell moment, tenia un pes determinant. Completava el coneixement de Catalunya i l'estudi del medi proper amb l'interès pels espais llunyans i els seus problemes, que es concretaven en el treball dels programes oficials, però també en la lectura i el comentari del diari i en el maneig de molta observació i interpretació de gravats, fotografies i diapositives. Enric Lluch va treballar a l'escola Costa i Llobera fins al 1961, quan va ser contractat com a professor a la Universitat de Barcelona. Vet aquí el record que té d'Enric Lluch en Joaquim Farré, aleshores jove mestre de primària de Costa i Llobera⁴:

L'Enric Lluch, com a geògraf, impartia les classes d'aquesta matèria als cursos de batxillerat i, al mateix temps, feia l'orientació general dels programes de geografia a tots els nivells escolars. A més, en Lluch era qui recomana-

4. Joaquim Farré i Purroy (Lleida, 1937). Mestre de l'escola Costa i Llobera, membre de Rosa Sensat, director i gerent de l'escola viver de Sant Foix de l'Ajuntament de Barcelona i director de la Fundació Artur Martorell (2007-2011).

va i procurava el material complementari als programes: llibres (editorial Hachette), llibres de text, lectures monogràfiques, mapes, diapositives. Va impulsar l'adaptació i publicació del llibre de l'editorial Colin (1961), editat per Vicens Vives el 1963, *Mi primer libro de geografía*, destinat als primers graus.

La programació dissenyada per Lluch comprenia tota la Primària fins al Batxillerat, si bé aquest últim estava molt condicionat per les normatives oficials. Els programes es desenvolupaven segons els principis de l'Escola Nova o Escola Activa, calia llegir, veure, tocar, trepitjar, relacionar, raonar i dialogar. Al costat del treball d'aula, de forma indestruïble, eren imprescindibles les sortides, excursions i campaments.

Enteníem per sortides anar a fer una visita a un lloc d'interès: un parc, una fàbrica, un forn de pa, un museu, una exposició... Aquestes activitats tenien una durada d'un matí. Hi anàvem a peu o emprant transport públic, aspectes altament formatius.

Les excursions empraven una jornada sencera, amb una freqüència d'una excursió mensual. Cada grup d'edat tenia el seu programa d'excursions, formant un cicle, amb un tema central (els animals de granja, un poble, el riu Llobregat...), però se'n feia un tractament global amb moltes referències a la geomorfologia, però on no hi mancaven aspectes d'història, ciències naturals, culturals i lingüístics com ara rondalles, llegendes i lèxic propi de l'activitat. Cada cicle d'excursions acabava amb un campament d'una durada de dos, tres o quatre dies, segons l'edat (una setmana en el cas de Batxillerat), amb tendes de campanya, en un principi, i a un alberg, casa de colònies o fins i tot a la parròquia o a l'escola del poble. L'austeritat i el contacte amb la natura eren importants.

Cada una de les activitats era preparada amb minuciositat. Lluch redactava els guions, recomanava itineraris i persones de contacte, acompanyava els mestres a la preparació prèvia, activitat quasi idèntica a la que posteriorment feia el mestre. A mida que ell va considerar que els mestres ho podien fer tot sols anà retirant-se, fins a ocupar un segon pla, màxim revisava els guions i atenia tota mena de consultes. (Joaquim Farré, testimoni escrit).

Durant les excursions, els alumnes aprenien molt, perquè Lluch tenia la qualitat de matisar-ho tot i no ser taxatiu. Sabia trobar la pregunta adequada sense pressuposar-ne la resposta. Ell mateix ho explicà en una entrevista i, en les seves paraules, s'hi pot descobrir part de la metodologia que utilitzava:

[...] El coneixement et produeix una mena de plaer intel·lectual racional. Però és molt relatiu, perquè com que mai no en saps prou, resulta que mai no saps totes les respostes i, a sobre, cap de les que tens és absoluta. Sempre sorgeixen interrogants nous: Quin arbre és aquest?, com és que aquí hi ha un molí fariner, si no hi ha blat en trenta kilòmetres a la rodona?, com és que aquest relleu del terreny tira cap allà, què deu haver passat aquí? Un cop comences, no pares i això et deixa insatisfet. [...] Tinc un nét a Canàries que un dia li va demanar a la seva mare: com és que l'avi no sap res? És clar, com que responc a gairebé tot dient: no sé, podria ser. (Lluch, a Noguero, 1996: 31)

3. La qüestió estratègica de la formació del professorat.

L'Escola de Mestres Rosa Sensat

A l'escassa preparació del professorat per afrontar la renovació pedagògica sota el franquisme, s'hi va ajuntar el gran desgavell educatiu que va representar l'allau migratòria que va tenir lloc al llarg dels anys seixanta. La preocupació que originava aquesta situació va propiciar algunes trobades de mestres, sessions de pedagogia iniciades el 1963 per un petit grup de docents i diverses iniciatives de formació del professorat. Tanmateix, no va ser fins l'any 1965 que s'inicià l'Escola de Mestres Rosa Sensat, que tenia l'objectiu de millorar la formació dels ensenyants i afavorir l'intercanvi de bones experiències.

Enric Lluch, que en aquell moment ja havia esdevingut professor a la Universitat, sempre va ser present d'alguna manera en les activitats de la institució Rosa Sensat: primer, fent-hi cursos de tarda; més tard, cursos i conferències a les escoles d'estiu; posteriorment, com a patró de la Fundació Artur Martorell, iniciada per donar cobertura a Rosa Sensat, i com a conseller sempre reclamat pels membres del Seminari de Ciències Socials.

Per parlar del que va representar Enric Lluch en la creació de l'Escola de Mestres Rosa Sensat i en els moviments de renovació pedagògica, disposem de testimonis diversos. El primer és el record de Marta Mata⁵, qui va ser l'ànima de Rosa Sensat.

En aquell moment, un grup de metges i altres ciutadans, entre ells alguns pares de les escoles, van tenir la pensada d'aplegar els diners que estaven immobilitzats a les notaries per a obres de beneficència [...]. Quan em varen venir a veure, vaig plantejar-los [...] la possible i indispensable escola de formació de mestres. [...] De seguida em van fer costat Jordi Cots, Maria Teresa Codina, Pere Darder, Anna Maria Roig, Maria Antònia Canals i Enric Lluch. L'eminència grisa sempre ha estat Enric Lluch. Al darrera de moltes de les iniciatives culturals serioses d'aquest país, hi ha calladament Enric Lluch. L'Escola de Mestres Rosa Sensat és en gran part «culpa» d'ell [...].

Tot seguint l'orientació sempre discreta d'Enric Lluch, vam decidir d'acabar el primer curs amb una Escola d'Estiu, [...] inaugurada el 19 de juliol de 1966 amb una conferència d'Alexandre Galí sobre la història d'aquesta mateixa iniciativa durant la Mancomunitat i la Generalitat Republicana. Ens hi vam aplegar cent cinquanta mestres [...]. Hi havia lleidatans, olotins, valencians, mallorquins, alacantins, etc. Naturalment, a Rosa Sensat sempre s'ha fet tot en català. De cent cinquanta assistents, vam passar el segon any a cinc-cents. El tercer any n'aplegava mil dos-cents. El quart, més de dos mil. El cinquè es van muntar set Escoles d'Estiu. (Marta Mata, a Mata i Benejam, 1987)

Aquest paper crucial de Lluch en el Moviment de Renovació Pedagògica de Catalunya és ratificat pels testimonis d'altres persones que hi tingueren

5. Marta Mata i Garriga (Saïfores, 1926-Barcelona, 2006). Mestre i pedagoga, impulsora de la renovació pedagògica a Catalunya i del moviment Rosa Sensat. Fou diputada i senadora, regidora d'Ensenyament a l'Ajuntament de Barcelona i presidenta del Consell Escolar de l'Estat.

una participació destacada. Vegem, en primer lloc, l'evocació de l'advocat i pedagog Jordi Cots⁶:

La imatge que en tinc és d'una aparença senzilla, reposada, gens estudiada, que no deixava veure el seu apassionament. Sempre ha fet respecte. El curs 1963-64 va venir a fer unes lliçons sobre la metodologia de la Geografia en un Centre d'Estudis Pedagògics que havia creat el CICF (Centre d'Influència Catòlica Femenina). Era una època d'iniciatives de renovació pedagògica que abocarien al naixement de Rosa Sensat. Aquelles lliçons van ser molt apreciades; encara en conservo uns apunts. Hi havia, per sobre de tot, la preocupació per la formació i la responsabilitat del mestre. No eren simples classes de didàctica. Deia, per exemple: «Què pot obtenir, el mestre, de la Geografia, per a l'educació de l'infant?» i presentava la Geografia com un instrument de cultura general. Arribava a parlar del valor religiós i moral de l'ensenyament de la Geografia.

El 1968 vàrem coincidir al curs general de l'Escola d'Estiu de Rosa Sensat. Ell va donar-hi una conferència memorable sobre *Les Ciències Socials a l'Escola*.

Em sembla que, a la seva època, era un dels pocs professors universitaris que sabia bé l'anglès. Aleshores encara vivíem de la tradició francesa. Ell no en feia ostentació, però en la bibliografia que va donar al final de la seva conferència sobre les ciències socials a l'escola hi figuraven obres en francès i en anglès, i sovint citava algun autor nord-americà.

No li agradaven les propostes banals, més valia no provocar el seu sarcasme. Però jo destacaria, per sobre de tot, la seva preocupació per una sòlida preparació dels mestres. (Jordi Cots, testimoni escrit)

El testimoni de Maria Teresa Codina⁷, que fou directora durant molts anys de l'escola Talitha, ratifica aquesta capacitat de Lluch per incidir en la formació dels mestres i la importància que, en aquesta, donava a la geografia.

L'equip de Talitha vam conèixer l'Enric Lluch a començaments dels anys seixanta, quan, buscant escola per als nens de parvulari que feien 7 anys, vam contactar amb Costa i Llobera.

Coincidien molts dels interessos i problemes d'una i altra escola: sabíem el que volíem i el que no volíem, i temptejàvem sobre el com enfocar la didàctica. En aquesta vessant, l'Enric ens va ser una gran ajuda: vam passar dels conceptes estereotipats de geografia i història, a la visió àmplia de la relació entre la natura, el món i la vida humana: el que passarien a considerar-se i anomenar-se ciències socials.

La seva metodologia basada en el coneixement directe de la realitat, amb tot el que comporta en l'àmbit escolar, tant per la preparació dels mestres (informació, selecció i adequació dels temes per adequar-los als nivells i interessos dels alumnes), com per al treball dels alumnes (objectiu de la sortida,

6. Jordi Cots i Moner (Barcelona, 1927). Director de l'escola Thau, fundador de l'Escola de Mestres Rosa Sensat i adjunt del Síndic de Greuges per la Defensa dels Drets dels Infants.
7. Maria Teresa Codina i Mir (Barcelona, 1927). Directora de l'escola Talitha i de l'escola Avillar Chavorrós, fundadora de Rosa Sensat, coordinadora dels programes d'educació compensatòria (1983-1986) del Departament d'Ensenyament de la Generalitat i directora de programes d'educació en la diversitat (1987-1992) de l'Ajuntament de Barcelona.

atenció, recull d'informació, elaboració...), s'estenia als diferents vessants de l'educació i ens ajudava a trobar una metodologia per al tipus d'educació que ens proposàvem.

El seu interès i la seva prioritat per a la formació dels mestres, units al seu coneixement realista del moment i a una visió sociopolítica i econòmica del futur, van tenir molt de pes en la creació de «Rosa Sensat». La seva visió, i en certa manera la responsabilitat social que sentia, ampliava la que la majoria teníem com a mestres empesos pels problemes diaris de les respectives escoles. Pels seus criteris i opinions i sens dubte pel que havia viscut, resultava més madur que els mestres que compartíem la taula per a l'inici de Rosa Sensat: jo el mirava com el graó entre els mestres de la República (Artur Martorell, Alexandre Galí...) i la generació entre els 26 i el 36.

Els seus cursos, des de la primera escola d'estiu, van situar molt alt el llistó de qualsevol didàctica relacionada amb el que ell tocava.

Una anècdota: jo ja estava jubilada, quan vaig rebre amb un parell de paraules afectuoses, la data i la signatura de l'Enric, un retall d'un diari estranger que feia referència a una ponència sobre educació feta per un germà meu, director de les escoles de Fe y Alegría de Sud-amèrica. No cal dir la meua sorpresa i el meu agraïment, i l'admiració dels de casa per l'interès i l'amplitud d'informació, la capacitat de relació, de memòria, de proximitat i d'afecte de l'Enric. (Maria Teresa Codina, testimoni escrit)

Ramon Moragas⁸, que fou el primer director de la cooperativa Abacus, nascuda, precisament, a redós del moviment de renovació pedagògica que va tenir lloc a finals dels anys seixanta, veu així la contribució de Lluch en aquell moment:

Per les persones que vàrem treballar dintre l'organització de «Rosa Sensat» sense ser mestres, l'Enric Lluch era una persona molt apreciada i respectada; no en va haver estat una de les vuit persones que el 1965 havien iniciat l'Escola de Mestres. El seu mestratge com a professor seriós i competent es completava amb un do especial com a pedagog que els seus alumnes han valorat sempre molt positivament. La seva opinió en les reunions que abundaven dins l'activitat de Rosa Sensat, matisada degudament amb un punt d'ironia, era sempre tinguda en compte perquè aportava punts de vista positius al mateix temps que crítics. L'Enric va ser un dels patrons de la Fundació que vetllaven per l'economia del complex Rosa Sensat-Coordinació Escolar. (Ramon Moragas, testimoni escrit)

Ara bé, l'interès i la preocupació d'Enric Lluch per la formació dels mestres i ensenyants, tot i que partia de la necessitat de promoure una formació integral en els infants, se centrà sobretot en el camp de les ciències socials. Un conjunt de ciències que ell, amb una visió integradora, veia estretament interdependents. Així, en els seus cursos i conferències de geografia a Rosa Sensat, va insistir en dues idees bàsiques: la necessitat de conjugar l'estudi dels

8. Ramon Moragas i Badia (1924). Primer director de la cooperativa Abacus i de la fundació Artur Martorell, a més de musicòleg especialista en cant gregorià.

grans problemes del món amb l'estudi del medi i de Catalunya i la necessitat d'ensenyar la geografia com a ciència social. Vegem, per exemple, els apunts que Lluís Simó conservà de la conferència, més amunt esmentada, titulada *Les ciències socials a l'escola*:

Si s'ensenyà bé el funcionament general d'aquestes ciències (socials) després es pot aplicar on vulguis [...]. En principi, crec que hem de transmetre una interpretació de les relacions de la humanitat amb el medi que valguin per a tot arreu: de l'Amazones al Besòs. Aleshores que es tractin específicament els temes relacionant-los amb la nostra història o la nostra geografia em sembla obligat [...]

Cal que les ciències socials entrin a l'escola. D'aquesta introducció en traurem: a) Enriquiment de la història i de la geografia. b) Possibilitat de comprensió del món contemporani. c) Capacitació dels nois i noies per poder participar en els processos de govern i de canvi (reacció, evolució, revolució). d) Desenvolupament del sentit crític. [...]

Hi ha dues dificultats per tirar-ho endavant: 1.- Hi ha una tendència, diguem-ne secular, a no introduir matèries noves a l'escola. 2.- La resistència d'alguns pares o d'algun inspector per por a l'adoctrinament. Cal evitar que tinguin raó, però cal també no cedir davant la por a la funesta mania de pensar. (Anotacions de Lluís Simó, reproduïdes a Canals et al., 2001: 193)

Una altra mostra d'aquest interès particular fou la participació de Lluch en la Comissió de Didàctica de les Ciències Socials, creada en el si de Rosa Sensat el curs 1969-1970. La comissió estigué formada per especialistes de diverses ciències socials i professors: Enric Lluch, Josep M. Bas, M. Lluïsa Romero, Isidre Moles, Josep M. Masjuan i Estrella Casas. El treball es concretà en cursos d'economia, sociologia, política, geografia i història en els cursos de tarda i a les escoles d'estiu, juntament amb cursos i seminaris de didàctica de les ciències socials fets per mestres. Lluch sempre insistí en l'especificitat de la geografia. Vegem com ell mateix ho explicava uns quants anys més tard:

En la vida humana hi ha dues dimensions essencials: una és el temps, les coses passen abans o després, això és la història; i l'altra és l'espai, qualsevol cosa té una ubicació, i això és la geografia [...]

La geografia té coses a dir en totes aquelles qüestions que tenen una dimensió en l'espai [...]. En aquest sentit som molt ambiciosos perquè ens posem en qualsevol tema, tant d'àmbit internacional com local. (Lluch, a Nogueró, 1996: 33)

Ara bé, aquesta especificitat sempre la va concebre inserida en el marc d'un conreu integrat i integrador de les ciències socials.

En part, el seminari al qual fem referència serví per cercar alternatives a la situació creada per la Llei General d'Educació de l'any 1970, que introduí a l'escola l'àrea de coneixement de les ciències socials, però va ser un simple nom, perquè mantingué la separació entre la geografia i la història i no s'hi incorporà cap més disciplina. El seminari buscà alternatives a aquests programes i demanà

assessorament sobre la qüestió. Enric Lluch insistí en la necessària integració entre l'espai i el temps i recomanà lectures que tractaven aquesta temàtica. Entre elles, va comentar el llibre de John Jarolimeck titulat *Social Studies in Elementary Education*, que justament s'havia acabat d'editar.

Aquesta presència de Lluch en els moviments de renovació pedagògica va ser molt activa en la fase en què començaren a sorgir, és a dir, sobretot entre els anys 1966 i 1970. Després, però, com era habitual en ell, a mesura que considerava que hi havia persones prou preparades per substituir-lo, es va anar retirant a un segon pla.

4. La docència universitària

L'any 1961, Enric Lluch va ser contractat com a professor de Geografia de la Universitat de Barcelona. Tot i que el període en què va impartir docència en aquest centre va ser relativament breu, ja que va acabar quan va ser expedientat per haver participat, durant el curs 1965-1966, en la tancada de professors i alumnes als Caputxins de Sarrià, deixà una profunda empremta entre aquells que havien assistit a les seves classes. Respecte a la tasca que va dur a terme al llarg d'aquells anys, vegem el testimoni de Maria Dolors Garcia Ramon⁹:

Jo havia conegut l'Enric uns quants anys abans, durant el curs 1964-1965, com a alumna de l'assignatura de Geografia d'Espanya que impartia a la Universitat de Barcelona. Aquesta assignatura va ser, amb diferència, la del nivell acadèmic més elevat de tota la carrera, tant pel contingut com pels nous plantejaments i perspectives que hi va introduir. I em consta que la majoria dels meus companys i companyes de curs [...] dirien exactament el mateix. De fet, va ser la seva excel·lent tasca docent la que va despertar en mi la vocació geogràfica. (Garcia Ramon, 2013: 202)

L'any 1969, va ser cridat a establir i dirigir els ensenyaments de Geografia de la Facultat de Lletres de la nova Universitat Autònoma de Barcelona, on es va implicar en el moviment de renovació de la vida acadèmica, especialment en el període de democratització institucional i en la concepció i redacció del Manifest de Bellaterra. A la Facultat de Lletres, va defensar uns estudis integrats de les ciències socials d'acord amb les concepcions i la trajectòria que hem glosat més amunt, però, quan es va demostrar que aquesta idea era impossible, es va dedicar a organitzar i governar el Departament de Geografia i a instruir un equip de professors¹⁰. Com sempre, la seva preocupació per la formació dels ensenyants es va concretar en un suport mantingut a l'Escola de Mestres de Sant Cugat creada per la UAB.

9. Maria Dolors Garcia Ramon (Gandia, 1943). Geògrafa i professora del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

10. Sobre el paper clau de Lluch a la creació i el desenvolupament dels estudis de Geografia a la Universitat Autònoma de Barcelona, vegeu Albet (2007), Garcia Ramon (2013) i Nel·lo (2013).

Abel Albet¹¹, un dels seus alumnes i avui professor del mateix Departament de Geografia a la UAB, ha parlat de «l'Escola Lluch» per referir-se al tipus de geografia que l'Enric impulsava i ensenyava:

Una geografia capaç de mantenir una actitud políticament transformadora, socialment progressista, econòmicament justa, culturalment tolerant, èticament compromesa, estèticament precisa, científicament oberta i una manera de ser caracteritzada per l'honestedat, la integritat, el rigor. (Albet, 2007: 15)

Aquesta concepció de la geografia s'acompanyava d'una cura extraordinària en la pròpia docència i en el seguiment dels alumnes. Vegem com explica l'experiència de treballar amb la guia d'Enric Lluch una antiga alumna, Roser Batllori¹², avui professora de Didàctica de la Geografia a la Universitat de Girona:

Enric Lluch va ser el nostre director de tesina conjuntament amb en Josep Fontana. La Montserrat Casas i jo estàvem buscant una manera comprensiva, interessant i educadora d'ensenyar la història a la 2a etapa d'EGB i l'Enric va ser el nostre guia i acompanyant durant tot el procés. Va fer tot el que esperes d'un bon director.

Ens va ajudar a concretar el tema aportant elements de contingut i de didàctica i va guiar el procés d'elaboració. Va proposar associar la història amb l'evolució d'un territori al llarg del temps, partir de les diverses restes i evidències històriques, deixar en un segon lloc la història política per remarcar l'evolució de la societat, estudiar un territori proper i conegut pels estudiants, etc. Aquestes idees eren totalment noves a finals dels anys setanta.

La seva eina de treball eren els llibres que coneixia amb molta profunditat. Donava les idees i les fonts on les podíem trobar escrites. Ens va proposar llegir el llibre *La ricerca storico-territoriale*, de Renato Stopani, d'on varem treure les idees per orientar ell treball, i un seguit de bibliografia que es trobava en diverses biblioteques que ell coneixia amb tanta profunditat com els llibres. Recordo amb afecte com ens citava els llibres o les fonts, n'explicava el contingut i ens indicava on els trobaríem. Deia, per exemple: «però no el busqueu al catàleg d'autors perquè allà no el trobareu, l'heu de buscar per matèries» o «Si aneu a l'arxiu de tal lloc, demaneu per tal persona, ella és la que en sap més i us estalviareu temps de recerca». Ell feia veure que donava solament algunes indicacions, però, en realitat, anava exposant el seu pensament, que per a nosaltres resultava molt interessant.

El seu mètode de treball era rigorós. Sota unes maneres suaus, càlides i molt educades era exigent però també facilitava l'autonomia. Encara no hi havia internet, de manera que anàvem al seu despatx de l'Autònoma amb la primera versió escrita a màquina amb dues còpies. La llegia, allà mateix, en diagonal, i feia les seves aportacions. Volia realment seguir els treballs i hi dedi-

11. Abel Albet i Mas (Terrassa, 1963). Geògraf i professor del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.
12. Roser Batllori i Obiols (1947). Professora de geografia a l'escola Costa i Llobera i professora de Didàctica de la Geografia a la Universitat de Girona.

cava temps, però també demanava a canvi rigor i serietat. Vàrem tenir poques entrevistes, perquè, una vegada va veure que havíem fet nostre el treball i ens hi dedicàvem, va deixar que treballéssim soles.

Aquests moments de treball amb ell eren molt interessants perquè parlàvem del tema, de l'educació, de la universitat, de la política i de la vida. Sabia de les nostres vides i ens explicava anècdotes relacionades amb les nostres famílies, parents i coneguts. Era una persona molt propera i molt disposada a ajudar. Però, per sobre de tot, penso que era una persona discreta. Aquell mestre que influeix però que ho fa tant a partir del que aporta l'estudiant, que no acabes de saber quina part correspon a cadascú. Les seves idees eren molt documentades, creatives i alternatives. En el nostre cas, no hi va haver mai discrepàncies perquè tots anàvem en una mateixa direcció: intentar millorar l'ensenyament bàsic. I aquesta és l'última cosa que voldria remarcar, el seu interès per l'ensenyament obligatori, la necessitat d'ajudar els adolescents a construir un coneixement molt relacionat amb el que en aquells moments s'estava treballant a la universitat. Eren realment unes idees que contrastaven fortament amb el que s'estava fent en les escoles i entroncàvem amb el que havia estat el moviment de l'Escola Nova que ell, conjuntament amb altres, havia recuperat i actualitzat. (Roser Batllori, testimoni escrit)

Si, alguna vegada, els companys li retreien aquesta tasca incessant, que, de vegades, podia semblar excessiva, solia replicar:

[...] si vol dir que no dedico gaire temps al lleure i a la diversió, és veritat, però les coses que faig com a feina m'agraden molt, com impartir classe, per exemple. Per això dic el mateix que aquell actor italià, l'Alberto Sordi: «Em diverteix més treballar». I parlar també. Aquest és un aspecte que es relaciona amb la docència. (Lluch, a Noguero, 1996: 30-31)

5. Un final poc feliç

Cal reconèixer que, d'ençà del retorn de la democràcia a Catalunya, els nois i noies d'aquest país s'han escolaritzat millor, l'educació obligatòria s'ha allargat, s'han redactat currículums, llistes d'objectius i de competències bàsiques i s'han succeït les lleis d'educació. Però la reforma qualitativa de l'escola per la qual Enric Lluch havia treballat tant continua pendent. Encara no s'ha abordat, amb la valentia que requereix, una política de formació inicial, de selecció i promoció del professorat. Tanmateix, no hi pot haver educació si no hi ha esperança. El treball de persones com Enric Lluch orientarà, ben segur, nous moviments de renovació pedagògica, de la mateixa manera que ell va recollir la millor tradició de l'escola catalana de la Segona República i la va saber projectar cap al futur.

Referències bibliogràfiques

- ALBET, Abel (ed.) (2007). *Enric Lluch i Martín: L'obra escrita*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- BENEJAM, Pilar (2006). «Marta Mata i Garriga: La tradició d'una pedagogia basada en la llibertat, la igualtat i el compromís cívic». *Perspectiva Escolar*, 309, 16-32.
- (2013). «Enric Lluch i Martín, la geografia, l'educació i el compromís cívic». *Perspectiva Escolar*, 367, 70-73.
- CANALS, Maria Antònia et al. (2001). *La renovació pedagògica a Catalunya des de dins (1940-1980): Fets i records*. Barcelona: Edicions 62.
- ESCOLA COSTA I LLOBERA (1999). *Dos aniversaris i un projecte*. Barcelona: Escola Costa i Llobera.
- FARRÉ, Joaquim (2005). *Dies i camins: 40 Escoles d'Estiu de Rosa Sensat*. Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors (2013). «Enric Lluch i Martín (1928-2012). In memoriam: Una mirada des del Departament de Geografia i Documents d'Anàlisi Geogràfica». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 59 (2), 201-206.
- MATA, Marta i BENEJAM, Pilar (1987). *Diàlegs a Barcelona: Conversa transcrita per Xavier Febrés*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- MONÉS, Jordi (2011). *La pedagogia catalana al segle XX: Els seus referents*. Lleida: Pagès.
- NEL·LO, Oriol (2013). «Quatre lliçons d'Enric Lluch». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 76, 59-74.
- NOGUERO, Joaquim (1996). «(A)Punts cardinals: Entrevista a Enric Lluch». *Escola Catalana*, 329, 29-38.
- TOBARUELA, Pere i TORT, Joan (1999). «Enric Lluch: la geografia com a pedagogia del món», *Revista de Catalunya*, 145, 9-21.